

Мамка Валерія Віталіївна

аспірантка кафедри службового та медичного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Mamka Valeriia

PhD Student of the Department of Service and Medical Law

Educational and Scientific Institute of Law

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0009-0001-1302-5384

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО
МЕДИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УКРАЇНІ
FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC POLICY ON
MEDICAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION IN UKRAINE**

***Анотація.** Вступ. Стаття присвячена дослідженню етапів становлення та розвитку державної політики України у сфері медичної та психологічної реабілітації. Періодизовано процес становлення на три етапи та розглянуто ключові нормативно-правові акти кожного етапу, проаналізовано зміни в підходах до розуміння реабілітації, включаючи перехід від радянської моделі до сучасної біопсихосоціальної парадигми. Особливу увагу приділено трансформації законодавства в умовах війни та виокремлено нормативні й ціннісні новели, що відображають зміну фокусу на пацієнтоцентричність, своєчасність та комплексність реабілітаційних заходів. Упродовж останніх десятиліть питання медичної та психологічної реабілітації набуло особливого значення в контексті трансформацій українського суспільства, зокрема на тлі воєнних дій,*

гуманітарних викликів та загострення проблем охорони здоров'я. Україна пройшла тривалий шлях — від радянської моделі реабілітації, орієнтованої переважно на фізичне відновлення, до поступового впровадження біопсихосоціальної парадигми. Аналіз становлення та розвитку державної політики у цій сфері дає змогу виявити як поступ у формуванні правових та організаційних механізмів, так і наявні виклики в реалізації реабілітаційної допомоги в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Мета. Проаналізувати та виокремити основні етапи формування державної політики України у сфері медичної та психологічної реабілітації, охарактеризувати ключові нормативно-правові акти, зміни концептуальних підходів, інституційні механізми та виклики, що постали перед системою реабілітації в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення медичної та психологічної реабілітації; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині правового регулювання охорони здоров'я, зокрема медичної та психологічної реабілітації.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історико-правовий аналіз (для вивчення етапів становлення політики реабілітації), системно-структурний підхід (для розгляду взаємозв'язку між правовими, організаційними та соціальними компонентами реабілітаційної системи), порівняльно-правовий метод (для аналізу зміни підходів у нормативно-правових актах).

Результати. У процесі дослідження виокремлено три ключові періоди розвитку державної політики у сфері реабілітації:

1. 1991–2000 рр. — закладення базових підходів, фрагментарне законодавче регулювання;

2. 2000–2014 рр. — поступова систематизація реабілітаційного законодавства, прийняття Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», розширення цільових груп;

3. З 2014 р. — трансформація політики в умовах війни, поява нових інституційних механізмів, оновлення законодавства відповідно до принципів біопсихосоціальної моделі.

Визначено, що сучасна державна політика орієнтована на міжсекторальну взаємодію, мультидисциплінарний підхід, пацієнтоцентричність та своєчасність втручання, але все ще стикається з проблемами недостатньої координації, кадрового дефіциту та невідповідності практик міжнародним стандартам.

Перспективи. Перспективними напрямками подальшого дослідження є аналіз ефективності реалізації положень Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», вивчення інституційної спроможності суб'єктів реабілітаційної допомоги, оцінка якості мультидисциплінарного підходу в умовах війни, а також розробка пропозицій щодо гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами ВООЗ та ЄС.

Ключові слова: реабілітація, державна політика, нормативно-правові акти, пацієнтоцентричність, біопсихосоціальна модель, медична допомога, психологічна допомога, адаптація, ПТСР.

Summary. Introduction. The article explores the stages of formation and development of Ukraine's state policy in the field of medical and psychological rehabilitation. The process is periodized into three stages: 1991–2000, 2000–2014, and from 2014 to the present. Key legislative acts of each stage are examined, and changes in approaches to the understanding of rehabilitation are analyzed, including the shift from the Soviet model to the modern biopsychosocial paradigm. Particular attention is paid to legislative transformations during

wartime, highlighting regulatory and value-based innovations that reflect a new focus on patient-centeredness, timeliness, and comprehensiveness of rehabilitation interventions. In recent decades, the issue of medical and psychological rehabilitation has gained particular relevance in the context of Ukraine's societal transformations, especially amid military conflict, humanitarian challenges, and an increasingly strained healthcare system. Ukraine has undergone a long evolution — from the Soviet model of rehabilitation, which was primarily focused on physical recovery, to the gradual adoption of the biopsychosocial paradigm. Analyzing the development of state policy in this field reveals both progress in the formation of legal and institutional mechanisms and persistent challenges in delivering effective rehabilitation services during wartime and the post-war recovery period.

Purpose. To analyze and outline the main stages in the formation of Ukraine's state policy in the field of medical and psychological rehabilitation, identify key legislative acts, conceptual shifts, institutional mechanisms, and challenges faced by the rehabilitation system under martial law.

Materials and Methods. The study is based on: 1) the normative and legal framework governing medical and psychological rehabilitation; 2) scholarly works by Ukrainian and international researchers in the field of health law and rehabilitation policy.

General scientific and special legal research methods were used: historical-legal analysis (to study the stages of policy development), systemic-structural approach (to examine the interrelationship between legal, organizational, and social components of the rehabilitation system), and comparative-legal method (to analyze shifts in legal approaches across different periods).

Results. The study identifies three main periods in the development of state rehabilitation policy in Ukraine:

1. 1991–2000 — establishment of basic approaches, fragmented legal regulation;
2. 2000–2014 — gradual systematization of rehabilitation legislation, adoption of the Law of Ukraine "On Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine," expansion of target groups;
3. From 2014 onwards — policy transformation under wartime conditions, emergence of new institutional mechanisms, and revision of legislation in accordance with the principles of the biopsychosocial model.

It is concluded that current state policy emphasizes intersectoral cooperation, a multidisciplinary approach, patient-centeredness, and timely intervention. However, it still faces challenges such as lack of coordination, staffing shortages, and inconsistency with international standards.

Discussion. Future research should focus on assessing the effectiveness of the implementation of the Law of Ukraine "On Rehabilitation in the Healthcare Sector," analyzing the institutional capacity of rehabilitation service providers, evaluating the quality of the multidisciplinary approach under wartime conditions, and developing proposals for harmonizing Ukrainian legislation with WHO and EU standards.

Key words: *rehabilitation, state policy, legal framework, patient-centeredness, biopsychosocial model, medical care, psychological assistance, adaptation, PTSD.*

Постановка проблеми. 2014 рік став початком формування нової державної політики України у сфері медичної та психологічної реабілітації. Збройна агресія Росії проти України та початок повномасштабної війни призвели до численних жертв як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення. Тимчасова окупація частини українських територій державою-агресором суттєво погіршила загальний стан здоров'я населення, як фізичного, так і психологічного. Ці події чітко продемонстрували, що

наявна система реабілітаційних послуг, сформована здебільшого на засадах радянської моделі, виявилась неспроможною ефективно реагувати на нові виклики, показавши ряд недоліків у нових реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття характеризуються активним формуванням нормативно-правових та науково-теоретичних засад системи медичної та психологічної реабілітації в Україні. Подальша еволюція законодавства, зокрема прийняття Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та його редакцій 2005–2012 років, вказує на спроби гармонізації з міжнародними підходами до забезпечення рівного доступу до допомоги, акцентуючи на комплексності реабілітаційного процесу. Поява Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» та низки підзаконних актів, як-от Постанова КМУ № 411 від 5 квітня 2022 року, засвідчують зростання уваги до потреб військовослужбовців та жертв воєнних дій у контексті сучасної збройної агресії.

Наукові підходи, представлені в публікаціях Артеменко О.В., Литвин Н.А. [15] (аналіз реформ охорони здоров'я в контексті реабілітації), Гусак Н.Є. [2] (висвітлення етапів становлення законодавства у сфері соціальної реабілітації), Заболотної І.Б., Гуці С.Г., Балашової І.В., Безверхнюк Т.М. (дослідження проблем медико-психологічної реабілітації військовослужбовців), Юрочко Т.П. [14], Панковець А.В. [14] (оцінка кадрового забезпечення системи реабілітації та пропозиції щодо її вдосконалення), Кочугур І.В., Литвин Н.А. [13] (правове регулювання реабілітації військовослужбовців за кордоном в умовах війни), Кучер Г. [9] (практичний досвід психосоціальної реабілітації учасників АТО), Савицького В. Л., Власенко О. М., Стриженко В. І., Булах О. Ю. [15] (обґрунтування необхідності військово-медичної доктрини та інтеграції реабілітації в державну політику охорони здоров'я), Сташків Б.І. [1] (історико-правовий аналіз еволюції законодавства у сфері соціального

забезпечення та реабілітації) – деталізують застосування реабілітаційної політики до окремих цільових груп, зокрема учасників бойових дій та демобілізованих військовослужбовців. В їхніх роботах розглянуто правові аспекти доступу до медичних і психологічних послуг, кадрові й організаційні виклики, а також досвід реалізації психосоціальної підтримки в умовах війни.

Таким чином, аналіз джерел свідчить про багаторівневу трансформацію підходів до реабілітації в Україні — від обмеженої соціальної підтримки до створення інтегрованої системи медичної та психологічної реабілітації, що орієнтована на виклики війни, потреби постраждалих та відповідність міжнародним стандартам

Метою статті є проаналізувати та виокремити основні етапи формування державної політики України у сфері медичної та психологічної реабілітації, охарактеризувати ключові нормативно-правові акти, зміни концептуальних підходів, інституційні механізми та виклики, що постали перед системою реабілітації в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення медичної та психологічної реабілітації; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині правового регулювання охорони здоров'я, зокрема медичної та психологічної реабілітації.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історико-правовий аналіз (для вивчення етапів становлення політики реабілітації), системно-структурний підхід (для розгляду взаємозв'язку між правовими, організаційними та соціальними компонентами реабілітаційної системи), порівняльно-правовий метод (для аналізу зміни підходів у нормативно-правових актах).

Виклад основного матеріалу. Державну політику України у сфері медичної та психологічної реабілітації умовно можна поділити на три

основні етапи становлення. Перший етап 1991–2000 роки - ознаменував собою перехід від радянської моделі до нових підходів. В цей період було ухвалено перші нормативні акти, що лише частково регулювали надання реабілітаційних послуг.

Протягом 2000–2014 років відбулося поступове вдосконалення законодавства, зокрема рушійною силою цього періоду став у 2005 році Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», що заклав правові засади для більш системного підходу до реабілітації, чим і ознаменувався другий етап реабілітації.

Третій етап (2014 – наш час) сформувався як відповідь на збройну агресію та гуманітарну кризу і став початком новітнього підходу до реабілітаційної політики. Основою нової системи реабілітації стала біопсихосоціальна модель, орієнтована на принципи доказової медицини.

Як зазначав український професор Б.І. Сташків, після отримання незалежності Україна приступила до оновлення національного законодавства у сфері соціального забезпечення еволюційним шляхом. Втім, за основу було взято радянське соціальне законодавство та законодавство Росії, і лише з часом почали враховувати досвід європейських країн [1, с. 635].

Н.Є. Гусак наголошувала у своїх роботах, що на 1991-2000 роки припадає етап законодавчого закріплення лише окремих напрямів реабілітації [2, с.32]. Так, у 1991 році Верховна Рада Української радянської соціалістичної республіки прийняла Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Українській РСР» (Закон №875-ХІІ від 21 березня 1991 року) та Закон Української радянської соціалістичної республіки «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (Закон №796-ХІІ від 28 лютого 1991 року), які досить загально декларували забезпечення реабілітаційними послугами тієї чи іншої категорії населення. Наприклад, ст. 5 Закону №875-ХІІ закріплювалось обов'язковість індивідуальної програми реабілітації для

осіб з інвалідністю: «види і обсяги необхідного соціального захисту інваліда надаються у вигляді індивідуальної програми медичної, соціально-трудової реабілітації і адаптації. Індивідуальна програма реабілітації є обов'язковою для виконання державними органами, підприємствами (об'єднаннями), установами і організаціями» [3]. У свою чергу, Закон №796-ХІІ передбачав у ст. 26, що рятування, лікування та реабілітація (включаючи психологічну) потерпілих дітей дошкільного і шкільного віку визначається пріоритетним напрямом в усіх медичних програмах і заходах, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи [4]. Закон України «Про психіатричну допомогу» (Закон №1489-ІІІ від 20 лютого 2000 року) у своїй першій редакції закріплював, що психіатрична допомога як комплекс спеціальних заходів, спрямована у тому числі на медико-соціальну реабілітацію осіб, які страдають на психічні розлади [5]. Загалом, у період з 1991 по 2000 рік реабілітація як комплексний процес в нормативно-правових актах не розкривалась, регламентування стосувалось досить обмежене коло суб'єктів, які потенційно могли потребувати реабілітаційні послуги, проте передбачалось створення органів із надання реабілітаційних послуг.

Говорячи про другий етап, варто зазначити, що в цей період мала місце в основному практика ситуативного удосконалення законодавства. Серед законів, які приймаються в цей період та у тексті яких згадується реабілітація, є: Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.), Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.), Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.), Закон України «Про ратифікацію Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів №159» (2003 р.), Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.), Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.), Закон України «Про основи

соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (2005 р.), Закон України «Про реабілітацію інвалідів» (2005 р.), Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (2009 р.).

Окрім того, у 2005 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (Закон №2961-IV від 6 жовтня 2005 року), наразі Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Прийняття цього Закону стало важливим етапом у розвитку державної політики в сфері реабілітації. У нормативно-правовому акті вперше на законодавчому рівні було надано визначення реабілітації як «системи медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації і медичними виробами» [6], а також психологічної реабілітації як системи заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості.

Таким чином, вищезазначений Закон і його подальші зміни стали значним кроком вперед у формуванні комплексного підходу до реабілітації осіб з інвалідністю, вказуючи на важливість інтеграції медичних, психологічних та соціальних аспектів у процес реабілітації. Цей закон створив підґрунтя для подальших реформ у системі реабілітації, забезпечуючи правову основу для розвитку відповідних програм та послуг в Україні.

Проте, відповідно до заключення оцінювальної комісії з питань реабілітації ВООЗ, яка працювала в Україні в грудні 2015 року, в якому

зауважили, що в державі відсутня цілісна система реабілітації, у тому числі немає системи професійної підготовки відповідних фахівців [7]. Крім того, у звіті оцінювальна комісія констатувала, що традиційно послуги реабілітації в Україні надаються в курортному середовищі, а законодавство щодо реабілітації залишається фрагментованим, координація між уповноваженими міністерствами та організаціями відсутня. Експерти та спеціалісти ВООЗ також дійшли висновку, що кадрове забезпечення реабілітації в Україні не відповідає міжнародним та європейським стандартам [8].

У 2014 році внаслідок значного збільшення ветеранської спільноти, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб особливо гостро постали проблеми із забезпеченням задекларованих прав та норм. Так, з 2014 року в Україні було ухвалено низку законодавчих та підзаконних актів, спрямованих на вирішення існуючих проблем у сфері медичного та психологічного забезпечення військовослужбовців, а також покликаних відповісти на нові виклики, що постали спершу з початком АТО у 2014 році, а потім і з початком повномасштабного збройного нападу Росії проти України у 2022 році.

Першим підзаконним актом, покликаним вирішити проблему реабілітації, був Указ Президента України №150/2015 від 18 березня 2015 року «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції». Указ Президента, зокрема, визначив завдання Кабінету Міністрів України розглянути питання щодо збільшення штатної кількості психологів у закладах охорони здоров'я, в яких здійснюється реабілітація учасників АТО та забезпечити збільшення відповідного фінансування таких закладів. Цим же Указом Президент поставив завдання розробити Державну цільову програму медичної, соціально-трудової реабілітації та адаптації учасників АТО.

У відповідь на завдання, поставлені Президентом, Кабінет Міністрів України видав Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції» №359-р від 31 березня 2015 року, відповідно до якого на органи місцевого самоврядування покладені завдання щодо організації допомоги демобілізованим учасникам АТО [9, с. 40-41].

Протоколи зі стандартизації медичної допомоги при ПТСР, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я №121 від 23 лютого 2016 року, були єдиним документом, який стосувався реабілітації військовослужбовців. Однак Протоколи регулювали лише вузькоспеціалізоване питання ПТСР та не враховували інші психологічні проблеми.

Отже, відповідно до діючого на той час законодавства реабілітаційна допомога надавалась особам, у яких вже були стійкі розлади функцій організму і вже нічого не можливо було відновити. Крім того, важливим вбачається звернути увагу на те, що до 2020 року в Україні нормативно-правова документація у сфері реабілітаційної допомоги ґрунтувалась на біомедичній моделі, у той час як у розвинених країнах світу протягом останніх десятиріччів за основу було взято біопсихосоціальну модель. Різниця двох моделей полягає в наступному: у той час як біомедична модель зосереджується на лікуванні фізичних симптомів, біопсихосоціальна враховує комплексний вплив біологічних, психологічних і соціальних чинників на здоров'я та процес реабілітації.

Відтак, задля розбудови ефективної системи реабілітації у сфері охорони здоров'я та врахування рекомендацій Технічної консультації на підтримку розробки національного плану щодо обмежень життєдіяльності, здоров'я та реабілітації для України та Технічних порад та внеску до закону України з попередження інвалідності та системи реабілітації, проведених в

2015-2016 роках експертами ВООЗ та Міжнародного товариства фізичної та реабілітаційної медицини [10, с.6], 3 грудня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (Закон 1053-IX), що набув чинності 31 грудня 2020 року.

Насамперед, Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» було узгоджено термінологічний апарат реабілітації у сфері охорони здоров'я з термінологією ВООЗ. Зокрема, запропоновано уточнені редакції та більш правильні переклади низки понять українською мовою (наприклад, реабілітація, обмеження життєдіяльності, особа з обмеженнями життєдіяльності, особа з інвалідністю), а також введено нові поняття, що є важливими та критичними для забезпечення цілісності реабілітаційного процесу (наприклад, встановлення завдань реабілітації, обсяг реабілітаційної допомоги, реабілітаційний прогноз, мультидисциплінарна реабілітаційна команда, біопсихосоціальна модель обмежень життєдіяльності та ін.) [11].

Надзвичайно важливою новелою стало закріплення в статті 5 Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» принципів реабілітації, а саме: пацієнтоцентричність; цілеспрямованість; своєчасність; послідовність; безперервність; функціональну спрямованість.

Важливим нормативним документом, що відображає розвиток державної політики у сфері забезпечення медичної допомоги та реабілітації військовослужбовців став Порядок направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 411. Згідно з пунктом 1 зазначеного Порядку, направлення на лікування за кордон можливе за умов наявності висновку про необхідність такого лікування та підтвердження готовності країни-члена ЄС або закладу охорони здоров'я іноземної держави прийняти пацієнта на безоплатній основі [12]. У своїй

праці Литвин Н.А. та Кочугур І.В. акцентують увагу на особливостях нормативного врегулювання порядку надання медичної допомоги та медико-психологічної реабілітації військовослужбовців за кордоном, підкреслюючи, що ця процедура є доволі складною та залежить від можливостей і готовності європейських партнерів надати необхідну допомогу. Водночас вони наголошують, що надання військовослужбовцям можливості проходити лікування за кордоном є значущим кроком у забезпеченні їхньої медичної підтримки, що позитивно впливає на їхній фізичний та психоемоційний стан [13, с. 240].

Питання стандартизації медичної допомоги порушується і військовими, оскільки функціонування медичних сил ЗСУ та інших служб оборони вимагає дотримання державних стандартів медичної допомоги. Особливості надання медичної допомоги в умовах бойових дій вимагають розробки військово-медичних стандартів для лікування бойових поранень та терапевтичних захворювань на різних рівнях медичного забезпечення, включно з реабілітацією [14 с. 64].

На думку Савицького В.Л. чинна система медико-соціального забезпечення військовослужбовців потребує суттєвого доопрацювання нормативно-правової бази на державному й відомчому рівнях, що можливо за умови створення основних нормативно-правових документів медичного забезпечення військово-медичної доктрини, а також Концепції медичного забезпечення, створення Державної програми щодо єдиного медичного простору в Україні, запровадження Державної програми з охорони професійного здоров'я, прийняття Закону про страхову медицину в ЗСУ [15 с. 29].

З метою розширення доступності реабілітаційної допомоги, наприкінці 2022 року Програму медичних гарантій доповнили новими пакетами: «Реабілітаційна допомога дорослим та дітям в стаціонарних умовах» та «Реабілітаційна допомога дорослим та дітям в амбулаторних

умовах». Людина, яка потребує комплексного відновлення, може самостійно обрати один із медичних закладів, законтракованих Національною службою здоров'я України, за даними пакетами. При цьому, послуги з реабілітації – доступні й безоплатні, та повністю покриваються Національною службою здоров'я України в рамках Програми медичних гарантій.

Утім, проблемою залишається втримання підготовлених кадрів у системі охорони здоров'я. Так, А.В. Панковець та Т.П. Юрочко, досліджуючи стан кадрового забезпечення у системі реабілітації в Україні, дійшли висновку, що кількість випускників за спеціальністю 227 «Терапія та реабілітація» значно більша за кількість працевлаштованих фахівців, однак кадровий попит в закладах охорони здоров'я залишається незадоволеним [16, с. 98]. Кроком для часткового виправлення ситуації стало те, що реабілітаційні професії були прирівняні до медичних, що дозволило поширити на таких працівників норми про мінімальну заробітну плату, які розповсюджуються на медичних працівників. Утім, низькі заробітні плати медичного персоналу завжди були актуальною проблемою для України, наслідком якої було та є те, що медичний персонал мало зацікавлений власне у професійній діяльності та шукає додаткові підробітки, що створює негативну тенденцію у сфері охорони здоров'я [17, с. 49]. Відтак, для держави і надалі важливим та актуальним є створення належних умов для професійної реалізації, зокрема забезпечення конкурентної оплати праці, можливостей для професійного розвитку та соціального захисту, що сприятиме залишенню фахівців у сфері медичної та психологічної реабілітації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, Аналіз становлення та трансформації державної політики України у сфері медичної та психологічної реабілітації дозволяє зробити низку узагальнень. По-перше, на всіх етапах — від фрагментарного правового регулювання у

1990-х роках до системних реформ після 2014 року — спостерігається поступове розширення змісту поняття «реабілітація» та цільових груп, яким вона адресована. По-друге, вагомим досягненням стало законодавче визнання біопсихосоціальної моделі, мультидисциплінарного підходу та принципів пацієнтоцентричності, безперервності й функціональності. По-третє, виклики, що постали у зв'язку з війною, активізували процес нормативних змін, однак виявили також структурні проблеми: кадровий дефіцит, відсутність міжвідомчої координації, обмежену спроможність закладів надавати повний спектр послуг.

З прийняттям Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» у 2020 році закладено нормативне підґрунтя для реалізації комплексного та інтегрованого підходу до реабілітації. Проте ефективність його реалізації залежить від політичної волі, управлінської координації, належного фінансування, системної підготовки фахівців і адаптації інфраструктури до потреб людей з обмеженнями життєдіяльності, включно з ветеранами війни. Подальші дослідження та практичні заходи мають бути спрямовані на гармонізацію української моделі реабілітації з міжнародними стандартами ВООЗ і ЄС, а також забезпечення повноцінної інтеграції реабілітації в систему охорони здоров'я та соціального захисту в умовах воєнного та повоєнного періодів.

Література

1. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ "ПВК "Десна", 2016.- 692 с. URL: <http://www.stashkiv.ho.ua/files/10.pdf> (дата звернення: 28.06.2025).
2. Гусак Н. Є. Розвиток законодавства України про соціальну реабілітацію. *Соціальна освіта: наукові дослідження*. 2014. № 1–2. С. 30–43. URL:

<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28919/Husak.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 28.06.2025).

3. Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Українській РСР» (Закон 875-XII від 21 березня 1991 року) – перша редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/ed19910321#Text> (дата звернення: 23.06.2025).

4. Закон Української радянської соціалістичної республіки «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (Закон №796-XII від 28 лютого 1991 року) – перша редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12/ed19910228#Text> (дата звернення: 28.06.2025).

5. Закон України Про психіатричну допомогу (перша редакція) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/ed20000222#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

6. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», перша редакція від 06.10.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15/ed20051006#Text> (дата звернення: 24.06.2025).

7. МОЗ анонсує реформу реабілітаційної медицини в Україні. *Радіо Свобода*. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28281168.html> (дата звернення: 24.06.2025).

8. МОЗ анонсує реформу реабілітаційної медицини в Україні. *Радіо Свобода*. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28281168.html> (дата звернення: 24.06.2025).

9. Кучер Г. Стратегія психосоціальної реабілітації учасників АТО (досвід м. Умань). *Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО*. С. 40-43. URL: https://www.researchgate.net/profile/Oleksij-Novpun/publication/328790223_Aktualni_problemi_socialno-pravovogo_statusu_osib_postrazdalih_pid_cas_provedenna_ATO/links/5be317

8892851c6b27aed6a8/Aktualni-problemi-socialno-pravovogo-statusu-osib-postrazdalih-pid-cas-provedenna-ATO.pdf#page=44 (дата звернення: 18.06.2025).

10. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про реабілітацію осіб з обмеженнями життєдіяльності". URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/a031e10f-7667-480b-af34-2064084369a9 (дата звернення: 28.05.2025).

11. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text (дата звернення: 24.06.2025).

12. Про забезпечення організації направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 411. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.06.2025).

13. Кочугур І.В., Литвин Н.А. Нормативно-правове регулювання медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців внаслідок воєнних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 237-240. URL: http://lsei.org.ua/9_2023/57.pdf (дата звернення: 18.06.2025).

14. Заболотна І.Б., Гуца С.Г., Балашова І.В., Безверхнюк Т.М. Проблемні питання медико-психологічної реабілітації військовослужбовців в Україні. *Вісник проблем біології і медицини*. 2023. № 2(169).

15. Савицький В. Л., Власенко О. М., Стриженко В. І., Булах О. Ю. Система медичного забезпечення військ (сил) – складова загальнодержавної політики охорони здоров'я громадян України. *Наука і оборона*. 2014. № 2.

16. Панковець А.В., Юрочко Т.П. Стан кадрового забезпечення системи реабілітації у сфері охорони здоров'я в Україні. *Україна. Здоров'я нації. Фізична терапія та реабілітація*. 2024. № 3(77). С. 94-100. URL: <https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/health/article/view/1047/1151> (дата звернення: 18.07.2025).

17. Литвин Н.А., Артеменко О.В. Окремі проблемні питання реформування сфери охорони здоров'я в Україні. *Збірник статей наукових читань на тему «Медичне право України: Історичні аспекти, новітні тенденції та перспективи розвитку» присвячених пам'яті Гладуна Зіновія Степановича*. Упоряд. д.ю.н., проф. І.Я. Сенюта, к.ю.н., доц. Х.Я. Терешко. Львів. Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2022. С. 48-50. URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ЗБІРНИК_СТАТЕЙ_МЕДИЧНЕ_ПРАВО_УКРАЇНИ_compressed%20\(2\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ЗБІРНИК_СТАТЕЙ_МЕДИЧНЕ_ПРАВО_УКРАЇНИ_compressed%20(2).pdf) (дата звернення: 21.07.2025).

References

1. Stashkiv B.I. Pravo sotsialnoho zabezpechennia. Zahalna chastyna: navch. posibnyk. Chernihiv: PAT "PVK "Desna", 2016. 692 s. URL: <http://www.stashkiv.ho.ua/files/10.pdf> [in Ukrainian].
2. Husak N.Ye. Rozvytok zakonodavstva Ukrainy pro sotsialnu reabilitatsiiu. *Sotsialna osvita: naukovy doslidzhennia*. 2014. № 1–2. S. 30–43. – URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28919/Husak.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
3. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti invalidiv v Ukrainiskii RSR : Zakon № 875-XII vid 21 bereznia 1991 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/ed19910321#Text> [in Ukrainian].
4. Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok Chornobylskoi katastrofy : Zakon № 796-XII vid 28 liutoho 1991 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12/ed19910228#Text> [in Ukrainian].

5. Pro psykhiatrychnu dopomohu : Zakon Ukrainy № 1489-III. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/ed20000222#Text> [in Ukrainian].

6. Pro reabilitatsiiu invalidiv v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 06.10.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15/ed20051006#Text> [in Ukrainian].

7 MOZ anonse reformu reabilitatsiinoi medytsyny v Ukraini. Radio Svoboda. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28281168.html> [in Ukrainian].

8. MOZ anonse reformu reabilitatsiinoi medytsyny v Ukraini. Radio Svoboda. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28281168.html> [in Ukrainian].

9. Kucher H. Stratehiia psykhosotsialnoi reabilitatsii uchasykyv ATO (dosvid m. Uman). Aktualni problemy sotsialno-pravovoho statusu osib, postrazhdalykh pid chas provedennia ATO. S. 40–43. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Oleksij-Hovpun/publication/328790223> [in Ukrainian].

10. Poyasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy "Pro reabilitatsiiu osib z obmezheniamy zhyttiediialnosti". URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/a031e10f-7667-480b-af34-2064084369a9](https://itd.rada.gov.ua/a031e10f-7667-480b-af34-2064084369a9) [in Ukrainian].

11. Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia : Zakon Ukrainy № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> [in Ukrainian].

12. Pro zabezpechennia orhanizatsii napravlennia osib iz skladovykh syl oborony ta syl bezpeky, postrazhdalykh u zviazku z viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, na likuvannia za kordon: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 kvitnia 2022 r. № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

13. Kochuhur I.V., Lytvyn N.A. Normatyvno-pravove rehuliuвання medychnoi ta psykhologichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv vnaslidok

voiennykh konfliktiv. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2023. № 1. – S. 237–240. URL: http://lsej.org.ua/9_2023/57.pdf [in Ukrainian].

14. Zabolotna I.B., Hushcha S.H., Balashova I.V., Bezverkhniuk T.M. Problemni pytannia medyko-psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv v Ukraini. Visnyk problem biolohii i medytsyny. 2023. № 2(169) [in Ukrainian].

15. Savytskyi V.L., Vlasenko O.M., Stryzhenko V.I., Bulakh O.Yu. Systema medychnoho zabezpechennia viisk (syl) – skladova zahalnodержavnoi polityky okhorony zdorovia hromadian Ukrainy. Nauka i oborona. 2014. № 2. [in Ukrainian].

16. Pankovets A.V., Yurochko T.P. Stan kadrovoho zabezpechennia systemy reabilitatsii u sferi okhorony zdorovia v Ukraini. Ukraina. Zdorovia natsii. Fizychna terapiia ta reabilitatsiia. 2024. № 3(77). S. 94–100. URL: <https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/health/article/view/1047/1151> [in Ukrainian].

17. Lytvyn N.A., Artemenko O.V. Okremi problemni pytannia reformuvannia sfery okhorony zdorovia v Ukraini. Medychne pravo Ukrainy: istorychni aspekty, novitni tendentsii ta perspektyvy rozvytku : zbirnyk statei naukovykh chytan, prysviachenykh pamiaty Hladuna Z.S. / uporiad. Seniuta I.Ya., Tereshko Kh.Ya. Lviv : Vydavnytstvo LOBF "Medytsyna i pravo", 2022. S. 48–50. URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ЗБІРНИК_СТАТЕЙ_МЕДИЧНЕ_ПРАВО_УКРАЇНИ_compressed%20\(2\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ЗБІРНИК_СТАТЕЙ_МЕДИЧНЕ_ПРАВО_УКРАЇНИ_compressed%20(2).pdf) [in Ukrainian].